

Innehåll

Förord	7
Inledning.....	9
Körsång – ett svenskt massfenomen.....	11
Spår från det förflutna	15
Den förste körledaren.....	21
Redan de gamla grekerna	25
Musik i den gamla världen.....	27
Alla vägar bär till Rom	31
Att sjunga tillsammans	33
Körsång och samhälle.....	40
Disciplinering, notskrift och kyrkoorglar.....	46
Nya tider	55
Modernitet, utopier, massrörelser och musik ...	63
Gemenskap, uppbrott och framåtskridande.....	68
Sjung och var glad. Ju mer vi är tillsammans ...	71
Nytta eller nöje, mål eller medel.....	73
Expressivitet och instrumentalitet	75
Körsjungande på 2000-talet	79
Sång, hälsa och individualitet	84
Final.....	89
Litteratur.....	90

Förord

Den här boken föddes som en beställning. Till ett möte med körledare i Visby 2009 beställde Örjan Klintberg ett föredrag av mig om körsång. Uppgiften var att se på det omfattande körsjungandet i Sverige med mina etnologiska glasögon. Åren därefter fick jag flera liknande inbjudningar också från andra håll. Manuset växte nu ut åt olika håll. 2013 fick jag möjlighet att publicera en del av det i boken »Manskörssång i tid och rum: Akademiska Sångföreningen 175 år« (Helsingfors).

Hösten 2016 är det så dags att lämna manuset i sin helhet till tryck på Wessmans Musikförlag. Tack till Örjan Klintberg för initiativ och uppmuntran längs vägen. Tack också till Maria Vallström, P-G Alldahl, Eva Sjöstrand och Ragnar Håkanson för kloka kommentarer på tidigare versioner. Utgivningen har stötts av Vilhelm Ekmans universitetsfond vid Uppsala Universitet.

Visby i oktober 2016

Owe Ronström

Inledning

Den här boken handlar om »att sjunga i kör« som kulturellt fenomen. Vad betyder det? Enklast är nog att först säga något om vad det inte är. Ämnet är inte körsången i sig, tonerna, själva musiken. Det är heller inte en berättelse om körsjungandets historia. Visserligen kommer jag att göra ett antal historiska nedslag längs vägen från Gamla Testamentet till Körslaget i TV4. Men syftet med dem är inte att teckna körsjungandets utveckling från äldsta tid till idag, utan att undersöka och belysa några särskilt långlivade aspekter av körsång. Till sist handlar det inte heller om vad sångare får ut av sitt sjungande. Jag kommer visserligen att komma in på den svenska körrörelsens syn på sig själv, utifrån ord som fostran, glädje, gemenskap och hälsa, men körsångares egna perspektiv på sitt musicerande är inte mitt ämne här.

Vad det istället ska handla om är alltså körer och körsjungande som kulturellt fenomen. För ett fenomen är det, i Sverige rent av ett massfenomen. Hur kan det komma sig? Vad lockar människor att sjunga tillsammans? Och hur blev körsång ett massfenomen? Ett första svar är förstås att sång är roligt och skänker tillfredsställelse på så många plan samtidigt. Men därtill kommer en rad andra slags svar. Ett som blivit vanligt på senare tid är hälsa, att man blir frisk av att sjunga. Ser vi längre tillbaks finns också en rad andra svar på vad som gör körsång så viktigt för människor och samhälle. Till dem hör religion och kyrka, kung och fosterland, uppfostran och bildning och inte minst en ljusnande framtid i en ny och bättre värld. Det är den sortens svar som ligger i blickfånget här, körsång som kollektivt, kulturellt fenomen. Individuellt kan sångare förstås därtill ha tusen andra svar, men här är det körsångens kulturella verkanskraft som det framförallt ska handla om.

Som etnolog ställer jag regelmässigt två slags frågor till varje ämne. Den första är »vad pågår här?«. Svaren handlar dels om former, beteenden och uttryck och dels om spåren från det förflutna, alla de upptrampade stigar som lett oss genom tid och rum till där vi är idag. Den andra är »voffor gör di på detta viset?«, för att parafrasera Astrid Lindgrens rumpnissar, som ju inte bara är en symbolisk gestaltning av det nyfikna och frågvisa barnet, utan lika gärna av den nyfikne kulturforskaren. De svaren handlar om värden, idéer, åsikter och tolkningar. Och här är det summan av dessa svar om former, beteenden uttryck, historia, värden åsikter och tolkningar som utgör det »kulturella« jag är på jakt efter. Sammantagna är det meningen att svaren ska kunna öka vår förståelse för betydelsen av fenomenet »att sjunga i kör«, vad körer är, vad körer gör, och inte minst, vad körer har att berätta om människor, samhälle och kultur i olika tider. Och som vi snart ska se, det kan vara ganska mycket! Precis som med så många andra saker människor ägnar sig åt med passionerad entusiasm, speglas

i körsång uppfattningar om vad det är att vara människa och hur människor kan – och bör – fogas samman till gemenskaper, grupper och samhällen.

I ett inledande avsnittet ska jag kort sammanfatta statistiska fakta om körsång i Sverige, siffror som tydligt visar att det verkligen är ett massfenomen vi har att göra med. Avsnittet som följer handlar om orden vi använder om fenomenet, vad de betyder, deras historia och utbredning. Ord är ju inte neutrala. Ord öppnar möjligheter och inför begränsningar, bär spår av värderingar och tolkningar, som på olika sätt påverkar det de betecknar. Den enkla tanken är att ord vi dagligen använder om ett fenomen kan visa sig bära på oväntade insikter om dolda sammanhang och betydelser. Så också ordet 'kör'!

Därefter diskuterar jag några drag i körsjungandet som tycks ha följt med det sedan »urminnes tider«, på vägen till Sverige och 2000-talet. Det handlar om körsång som uttryck och medel för organisering, disciplinering och kultivering, sådant som brukar sammanfattas som »civilisering«. I diskussionen får detaljerna stå tillbaka för de större övergripande linjerna, av utrymmesskäl, men också för att det är just de övergripande linjerna som är mitt kunskapsmål. Perspektivet blir därför av nödvändighet distanserat, utifrån, ibland kanske också lite uppifrån. Texten ackompanjeras av bilder som på sina egna sätt berättar om sammanhang, beteenden, värden, samspelsformer mm. Bilderna och bildtexterna tjänar som en någorlunda självständig del av kompositionen, en andrastämman som cirklar runt huvudtextens melodi och på olika sätt kommenterar, förstärker och utvidgar den.

Körsång – ett svenskt massfenomen

Det var under senare delen av 1800-talet som grunden lades till det som skulle komma att bli »det svenska körundret«. Efter andra världskriget, i samband med rekordårens stora och snabba sociala och ekonomiska förändringar, växte körsjungandet. En hel folkrörelse blev det, rentav Sveriges näst största, bara idrotten är större. Det är i varje fall vad körsångsförespråkare ofta och gärna framhåller. Fast hur det är med den saken kan man förstås inte veta helt säkert, det beror på hur man räknar ...¹

Sedan 1960-talet, då de första kartläggningarna av svenskt musikliv gjordes, har det svenska körsjungandet hållit sig märkvärdigt stabilt. Musikvanor, musiksmak och kulturliv i stort har förändrats, men körsång hör till de aktiviteter som förändrats bara marginellt. Bara det är värt en undersökning. Vad lockar folk att sjunga i kör? Hur har dessa lockelser förändrats?

Målning av Ansis Butnors. Del av ett 22 meter långt verk, »Världens största kör«, som kom skapades vid Lettlands konstakademi som hyllning till den lettiska Sång och dansfestivalen, sedan 2003 ett »UNESCO Masterpiece of the Oral and Intangible Heritage of Humanity«. Foto Lita Krone/LETA

1 Se tex Hedell 2009a, Jonsson 1997:262ff. Fler än körsångarna är de som spelar eller har spelat något musikinstrument. Nylöf 1977:52, Kultursverige 2009:269.

Mellan fyra och sex procent av befolkningen, dvs mellan fyra och sex hundratusen personer, sjunger regelbundet i kör. Därtill kommer ungefär lika många som tidigare sjungit men slutat. En undersökning från mitten av 1970-talet visade att så många som en fjärdedel av befolkningen någon gång sjungit i kör eller sånggrupp. Genom musiklivets allmänna utvidgning under decennierna därefter, med kommunala musikskolor och en omfattande »alla kan sjunga/spela« våg, har de troligen blivit ännu fler sedan dess. Sammantaget gör det Sverige till ett av Europas allra körtätaste länder.

De svenska körsångarna är inte bara många, de är också aktiva. Sjunger gör de regelbundet och ofta. Repetitioner och konserter en eller flera gånger i veckan året om är inte ovanligt. De flesta svenska körsångare, ca 80%, sjunger i profana körer. Resten, omkring en femtedel, sjunger i någon av Svenska kyrkans körer. Antalet körer är förstås stort. Hur många vet ingen säkert, men enbart i kyrkans regi bedrevs 2009 verksamhet i över fem och ett halvt tusen körer.² Skolkörer är vanliga. Därför är också körsjungandet särskilt vanligt bland skolbarn och ungdomar mellan 15-24 år.³

Som i så många andra kulturverksamheter är kvinnorna fler än männen. Dessutom är de mer köraktiva än männen. Allra mest utbredd är körsång bland skolflickor och unga kvinnor – två till tre gånger vanligare än bland pojkar och unga män. Minst utbredd är det i åldrarna 25-44, för att sedan öka igen med stigande ålder. Körsjungandet är jämt spritt över landet, ungefär lika vanligt i storstäder som i mellanstora städer och på landsbygden. Allra vanligast är det i Norrland och i Malmöregionen, något mindre vanligt i Stockholmsområdet. Också utbildningsnivå spelar viss roll – med högre utbildning följer högre köraktivitet. Men på körområdet är det sambandet dock inte lika avgörande som för en rad andra kulturaktiviteter.⁴ Hur det kan komma sig blir en fråga att återkomma till.

Det är alltså många i Sverige som sjunger, ofta, i alla åldrar och över hela landet. Omfattningen framgår kanske tydligare av ett exempel: en undersökning från 1999 visade att Gotlands körförbund då hade 70 medlemskör, varav 20 bara i Visby med sina drygt 22 000 invånare. Därutöver fanns ett ganska stort antal icke anslutna körer. Det sammanlagda antalet körer var troligen en bit över hundra. Det är en hel del det, i ett landskap med knappt 58 000 invånare.⁵

2 2007 fanns i Svenska kyrkan 5572 körer. Kultursverige 2009:269

3 Nylöf 1977:57, Karlsson 2007:94, Fagius 2009:2, Hedell 2009a: not 6, sid 547. Kulturstatistik 2002: 193. Enligt Karlsson ligger Norden i topp, tillsammans med Nederländerna och Portugal, men siffrorna är osäkra.

4 Den kulturella välfärden 2002:71, Kulturstatistik 2002:38

5 Lundberg & Malm & Ronström 2000:106

Tydliga spår av allt detta sjungande finner jag lätt i min närmaste omgivning. Flera familjemedlemmar sjunger eller har sjungit i någon av Visbys många körer. Många av mina vänner och bekanta är trogna körsångare sedan decennier. I kulturskolan tvärs över gatan där jag bor repeterar ett tiotal körer och i Domkyrkan längre upp längs gatan övar ännu fler. Körkonserterna är många, särskilt till jul, påsk och under maj månad. På Gotland arrangeras därtill regelbundet körveckor, körläger, körkonvent och numer också särskilda semesterkörer, dit man kan gå och sjunga några timmar om man skulle få abstinens medan man är på badsemester. Intensiteten i körsjungandet kan nog variera över Sverige och från tid till annan, men att det är omfattande och på ett eller annat sätt berör en stor del av befolkningen är ställt utom allt tvivel.

Körsång berör många i Sverige, på ett eller annat sätt. Konsert med Gustaf Sjökvists kammarkör 2015.
Foto Lisvdr i Wikimedia

Kör? »Du gamla, du fria ...?« Skocksång och tuttimöl av svenska fotbollssupportrar under landslagsmatch 2008.
Foto Akutagava, Wikimedia

Final

Det är med fenomenet körsång som med alla orden vi använder för det. Ett moln av betydelser har lagrats genom de 5 000 år som passerat sedan Salomos tid. Som med en röst har man sjungit för Gud, för kung och fosterland, för nationen, landskapet, staden, i skråets, föreningens och gruppens namn. Man har sjungit för gemenskap och glädje, och för att ingå i en helhet större än sin delar. Kollektivet av sångare har tjänat som symbol och metonym och framträtt som Guds röst, samhällets, konstens och poesins röst. I våra dagar har man dessutom sjungit för mer individuella ändamål, sång som hälso- och lyckopiller, som projekt, när man själv har lust och behov. Alla dessa lager på lager av betydelser som ansamlats genom seklerna ligger där vilande, som barlast på ett skepp. Men som de medljudande strängarna på en nyckelharpa eller en cittra kan de också slås an och fås att resonera i samtiden. Det gör körer och körsång till ett synnerligen sammansatt fenomen, meningsfullt i ordets mest konkreta mening, användbart till mycket och för många.

Körrepetition. Målning av Otto Pilz 1880